

Fjälkestad kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Åsa Eriksson Green 2022-09-23

Omslagsbild: Flygbild över Fjälkestad kyrka från öster, år 2015. Fotograf: Pär-Martin Hedberg, HioPhoto. Bildrättigheter: Lunds stift.

Fjälkestad kyrka från nordost.

Fjälkestad kyrka

Nosaby pastorat, Villands och Gärds kontrakt, Lunds stift, Fjälkestad socken, fastighet Fjälkestad 37:1, Kristianstad kommun, Skåne län och landskap.

Beskrivning och historik

Kyrkomiljö

Fjälkestad ligger en knapp mil norr om Kristianstad, i övergången mellan det öppna storskaligt brukade odlingslandskapet och den småkuperade skogsbygden. Området är mycket rikt på fornlämningar i form av boplatser och olika typer av gravar som visar på mänsklig närvaro sedan åtminstone yngre stenålder.

Fjälkestad omnämns tidigast 1408 i de skriftliga källorna och skrevs då Falkestathe respektive Filkestahe. I svenskt ortnamnslexikon anses förleden vara dialektordet felke, i betydelsen slem, med syftning på kärrmarkerna i omgivningen. En biskopskräkla finns med i socknens sigill, vilket lett till teorier om att biskopssätet i Lund på något vis haft samröre med socknen och bygget av kyrkan.

Historiskt kartmaterial från 1700-talet visar att Fjälkestad varit en radby, orienterad i huvudsakligen nord-sydlig riktning. Dagens bebyggelse tangerar den gamla bytomten enligt karta från 1702.

Fjälkestad var moderförsamling med grannsocknen Råbelöv som annexförsamling fram till 1836 då de båda socknarna slogs samman. En del inredning och inventarier från Råbelöv överfördes då till Fjälkestad. Råbelövs kyrka förlorade sitt syfte som kyrka och kom under många år att användas som sädesmagasin.

Kyrkobyggnad

Fjälkestads första kända kyrka byggdes under 1100-talet enligt romanskt ideal. Ett långhus med kor kan inledningsvis ha uppförts, för att en tid efteråt byggas till med ett brett västtorn med så kallad *empor* i andra våningsplanet. Emporvåningen var ett avskilt rum sammankopplat med kyrkorummet genom någon form av öppning. I Fjälkestad har det varit två rundbågiga muröppningar med kolonnetter i mitten. Teorin är att emporvåningar under 1100-talet byggdes för och av lokala stormän – i Fjälkestad har det spekulerats i att det skulle ha varit biskopens våning, med utgångspunkt från biskopskräklan i sockenvapnet. Våningen var privat och kunde även användas som kapell, vilket bl.a. spår av altarnischer vittnar om. Det verkar som att emporvåningarna generellt fått nya användningsområden tidigt under medeltiden, redan under 1100- och 1200-talen.

Vid mitten av 1700-talet byggdes kyrkan till med en nordlig korsarm. På 1830-talet, när Råbelövs socken införlivades med Fjälkestad, genomgick kyrkan en än mer genomgripande ombyggnad. Den norra korsarmen förstörades och en utbyggnad gjordes även åt söder. Kyrkorummet orienterades i nordsydlig riktning istället för ost-västlig och gestaltades i empiristil. I det nya koret byggdes en altarpredikstol där delar av Råbelöv kyrkas predikstol från 1600-talet införlivades. Altarpredikstolen placerades mitt över altaret på korväggen, omgiven av påkostade trompe l'euille målningar. Från Råbelövs kyrka överfördes även dopfunten som daterats till 1100-tal.

Dagen före julafton 1917 drabbades kyrkan av en våldsam brand som endast lämnade yttermurarna intakta. En del inventarier, bl.a. delar av predikstolen, räddades. Återuppbyggnaden inleddes 1918, efter ritningar av domkyrkoarkitekten Theodor Wåhlin. I juni 1921 invigdes den återuppbyggda kyrkan av biskopen Gottfrid Billing. Alla träkonstruktioner nybyggdes vid denna tid, tornet fick en ny övre del med rundbågiga öppningar i huggen granit och ett sadeltak. Inredningen tillverkades av *Lunds nya möbel- och snickerifabrik*.

Kyrkan från sydväst.

1959 sattes glasmålningar in i korets östra och västra fönster. Motiven togs fram av konstnären Bo Notini och målningarna ska ha tillverkats i glaskonstnären Ralph Bergholtz verkstad i Brunnby.

1987–88 byggdes församlingssalen innanför norra porten om och utrymmen skapades för pentry, wc och förrådsutrymmen. Ändringarna genomfördes under ledning av arkitekten Nils Lindblad.

2006-2007 genomgick kyrkan en inre renovering efter ritningar av arkitektkontoret Barup & Edström. Bland flera moderniseringar skapades plats för teknikbord och textilförvaring längst bak i långhuset och dopfunten flyttades.

2010-2011 byggdes en ramp av *Bjälövsgranit* vid kyrkans norra entré. Ramp och räcke tillverkades efter ritningar av arkitektkontoret Barup & Edström.

Exteriör

Fjälkestad kyrka har en asymmetrisk korsformig plan, med ett medeltida långhus i öst-västlig riktning, västtorn, en bred och kort korsarm åt söder samt en bredare och längre korsarm åt norr. Murverket utgörs huvudsakligen av gråsten med inslag av tegel. Tornets gavlrösten, som byggdes 1918, är murade av tegel. Fasaderna är spritputsade och vitmålade. Fönster- och portalomfattningar, liksom den

profilerade takgesimsen och ett horisontellt löpande putsband på fasadernas övre del är slätputsade och vitmålade. Runt hela byggnaden löper en utskjutande, spritputsad och gråfärgad sockel. Längs tornets nedre del syns kvaderhuggna grundstenar i glipan mellan mark och sockelputs. Kyrkans samtliga delar har sadeltak täckta med enkupigt tegel.

Huvudentrén till kyrkan ligger på norra korsarmens gavel. Porten rymms i en rundbågig muröppning som omges av en klassicistiskt uppbyggd omfattning bestående av pilastrar med profilerade baser och kapitäl samt ett överliggande, profilerat listverk; ett entablement. De dubbla kyrkportarna är klädda med liggande handhyvlad panel och har ålderdomligt nyckellås och handvred. I höjd med gavelns takfot löper ett horisontellt putsband som i mitten markeras av ett lunettfönster med dekorativt utformad putsomfattning med bland annat tandfris. Den södra korsarmen rymmer sakristia och kor. Här finns en prästingång i en smal rundbågig muröppning. Även denna har en klassicistiskt utformad portalomfattning om än med något enklare formspråk än den norra. En hög, smal trappa, murad i tegel, leder upp till dörren som är klädd med liggande brunmålade träpanel med kraftiga spikhuvudens som markerar varje bräda. Portalen flankeras av små rundbågiga fönster inom slätputsade omfattningar. Gavelns takfot markeras av förkroppade listverk. Mitt på gaveln, i dess övre del, finns ett litet lunettfönster med enkel, slätputsad omfattning. Kyrkans östra gavel har i stort sett samma utformning som den södra. Inom en klassicistiskt utformad omfattning rymms istället för en port ett spröjsat rundbågigt fönster. På tornets västra fasad finns ännu en port. I en raksluten muröppning, ovan en trappa av huggen granit sitter en brunmålade dörr med liggande panel, likt prästingångens, med två oxögefönster i den övre delen. Slutligen finns på norra korsarmens östra fasad, i anslutning till nordöstra hörnet, en smal rundbågig dörr med ett oxögefönster i övre delen.

Kyrkans fönster är huvudsakligen rundbågiga och lätt indragna från murlivet med smala målade plåtbleck. Fönstren är spröjsade och gråmålade med mittpost och två tvärposter. I övre delen av korets östra och västra väggar sitter enluftsfönster med järnbågar och innerfönster med glasmålningar.

Västertornet är högt och smalt med ljudluckor i samtliga väderstreck i höjd med klockvåningen. Varje ljudlucka består av dubbla, rundbågiga öppningar med mittkolonn och över- och underdel av huggen granit. På tornets södra respektive västra fasader finns smala, rektangulära ljusinsläpp.

Utblick från norra delen av kyrkorummet, mot kyrkans kor som ligger i söder.

Interiör

Kyrkans huvudingång i norra gaveln leder in i en stor och öppen församlingssal som upptar hela rummets bredd. Rummet är möblerat med sittmöbler på ömse sidor en mittgång som leder vidare in mot kyrkorummet. Väggarna är slätputsade och vitmålade, golvet lagt med en mörkbrun klinker och ett ljusgult tegel. I taket är bjälklaget synligt och vitmålat. Mot kyrkorummet finns tre lika stora dörrpartier med pardörrar, och längst ut mot ytterväggarna en mindre, rundbågig dörr på var sida. Samtliga dörrar är målade i grå kulör. Över det mittersta dörrpartier är en ängel i helrelief med basun monterad.

Kyrkorummet har en symmetrisk korsformig plan, med ett kryssvalv över norra, västra och östra delarna. Över korsmitten är ett kupolvalv och över koret, i söder, ett tunnvalv. Mellan valven finns mycket breda valvbågar, likt korta tunnvalv. I bakre, norra, delen av kyrkorummet finns likadana valv längs med ytterväggarna där de kopplas samman och skapar sidogångar. Valvanfangen utgörs av oktagonala hel- och halvkolonner med profilerade kapitäl. Väggar och valv är slätputsade och vita. Golvet i kyrkorummet är lagt med mörkbrunt, möjligen saltglaserat tegel.

Tornväggen i västra delen av kyrkorummet avviker från kyrkorummets övriga väggar. Här finns en yta med frilagda spår av de medeltida väggmålningarna samt två

kolonnförsedda, rundbågiga öppningar till den tidigare emporvåningen som är rester av den medeltida kyrkans utformning. En bred och låg, rundbågig muröppning leder till tornet och den ursprungliga västporten. I denna del av kyrkorummet är det tydligt att fönstrens muröppningar funnits på plats innan valven slogs då fönstren är asymmetriskt placerade och något förbyggda av valvbågen.

Den östra delen av kyrkorummet upptas till största delen av en orgelläktare med orgel. Läktaren vilar på murade konsoler längs ytterväggarna samt fyrkantiga träpelare under den mittersta delen. Via en trappa i öster når man orgelläktaren. Läktarbarriären är en ramverkskonstruktion med fyllningar och ett ovanliggande järnräcke. I likhet med kyrkans övriga snickerier är den målad/betsad i en mörkbrun kulör. Under läktaren finns bänkar.

Koret ligger i söder och är upphöjt med tre trappsteg över det övriga kyrkorummet. Mot den södra väggen är altaruppsatsen placerad. I korets östra del står dopfunten och mot den västra sidan predikstolen. Altaruppsatsen flankeras av en dörr på vardera sida. Dörrarna leder till sakristian som är belägen söder om koret. Sakristian har vita väggar och ett lågt, slätt innertak. Golvet är lagt med en brunspräcklig linoleummatta. Mot kortväggarna finns inbyggda, gråmålade skåp för förvaring. Mitt på södra väggen finns en gråmålad dörr som leder ut på kyrkogården.

I tornets bottenvåning finns ett långsmalt rum inrett till bisättningsrum. Väggarna är putsade och vitmålade, innertaket slätt och vitt. Golvet är lagt med mörkbrunt tegel. Åt väster leder en port ut på kyrkogården. Åt öster leder en dubbel, panelklädd port in till kyrkorummet. I det sydvästra hörnet finns en liten, raksluten dörr som leder till torntrappan. Rakt söderut finns ett urtag i muren som möjligtvis kan vara en rest av en äldre ingång till trappan från utsidan. Upp till första våningsplanet, den ursprungliga emporvåningen, är den ursprungliga trappen delvis bevarad. Trapploppet får dagsljus via en öppning i södra muren i höjd med andra våningens golv.

Golvet på tornets andra våning är gjutet. Väggarna är putsade och kalkade. I östra väggen finns en äldre öppning som murats igen med tegel. Taket utgörs av ovanliggande vånings bjälklag. Trätrappor leder vidare upp till tredje våningen där en ljusglugg vetter åt väster. I öster finns en dörr till vinden över kyrkorummet. På fjärde våningsplanet upptar klockbocken hela golvytan och en enkel stege leder vidare mot klockorna. Här finns ljudöppningar i alla väderstreck. Luckorna är ockragula fyllningsdörrar med oxögefönster i övre delen. Taket är ett understruket tegeltak som ligger på öppen läkt.

Kyrkorummets västra vägg är densamma som tornväggen och av medeltida ursprung. Här har ett parti av medeltida kalkmålningar frilagts och i väggpartiets övre del finns två kolonnstförsedda öppningar till en ursprunglig så kallad emporvåning.

Inredning och inventarier

Kyrkans **altare** är murat dikt an altärväggen. Sidorna är slätputsade och vitmålade. Altarskivan liksom sockeln är av kalksten med fint lågerhuggna sidor. Altarskivan är avfasad på undersidan.

Altaruppsatsen tillverkades 1918 efter arkitekten Theodor Wählin's ritningar. Stilen anspelar sannolikt på de altaruppsatser som ofta tillkom i de skånska sockenkyrkorna under 1600-talet. Uppsatsen är av brunlaserat trä och har en klassisk uppbyggnad med tre våningar, med en altartavla i mitten. Under och över altartavlan finns bibelcitrat i förgylld text. På var sida om altartavlans oljemålning, som föreställer den korsfäste Jesus, är fint snidade pilastrar med kannelyrer och kapitäl. Sidorna av altaruppsatsen pryds av broskverk med snidade akantusmotiv. Uppsatsen avslutas upptill av gavelparti med en mindre oljemålning föreställande tre änglaansikten. Båda målningarna är utförda av konstnären Ernst Norlind.

Altarringen har fem sidor med avfasade sidor mot dopfont och predikstol. Inom ett mörkbrunt ramverk sitter svarvade balusterdockor. Knäfallet är klätt i röd sammet och har en mörkbrun sockel.

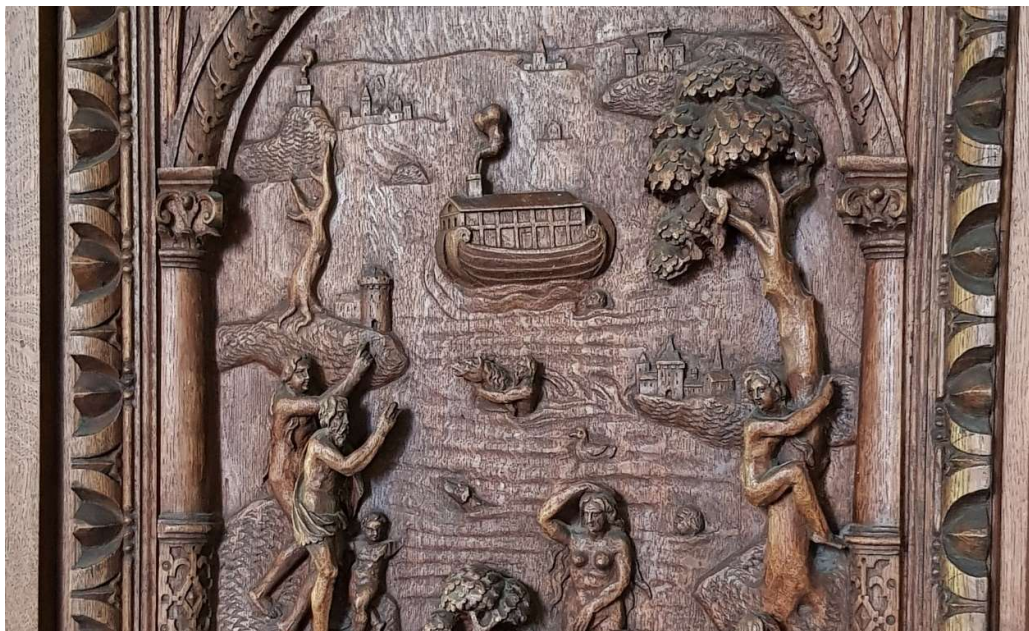
Predikstolen som är placerad i korets nordvästra hörn, är tillverkad år 1920 i samband med att kyrkan återuppbyggdes efter branden. Predikstolen är av ek och in-korporerar snidade delar av en predikstol som år 1637 tillverkades för Råbelövs kyrka. När församlingarna slogs samman år 1836 byggdes en ny altarpredikstol i Fjälkestad kyrka där några av delarna inarbetades, och övriga delar användes till kyrkans korbänkar. Delarna från 1600-talet utgörs av sju snidade bildfält i relief tillverkade av en tysk bildhuggare, Statius Otto. Bildfälten återger olika bibliska motiv, bl.a. syndafloden och Adam och Eva i paradiset. Två skulpterade apostlar i helrelief är tillverkade av träsnidaren Jacob Kremberg. På predikstolsdörren finns följande text *Med hjälp av fragment af Råbelöfs kyrkas gamla läktarpredikstol, 1836 insatta i Fjälkestad kyrkas predikstol o korbänkar och räddade undan lågorna vid kyrkans brand år 1917, uppbyggdes år 1920 denna predikstol.*

Predikstolskorgen har fyra sidor och vilar på en murad vitputsad sockel. Korgen smalnar av något nedtill. Sidorna pryds av de ovan nämnda snidade bildfälten vilka vilar på ett listverk. Korgens hörn markeras av apostlaskulpturerna, kompletterade med kolonner. Korgen avslutas upptill av ett förgyllt textfält och ett utkragande listverk som även utgör överliggare. Vid uppgången till predikstolen är trappan inbyggd av ett skrank som också det återanvänt några av de snidade 1600-tals tavlor.

Dopfunten har daterats till 1100-tal och tillhörde tidigare Råbelövs kyrka. Cuppan är rundad med ett rundbågemotiv som ett gördelmotiv. Strax ovanför rundbågefrisen är en rak, horisontell linje inhuggen. Längs överkanten löper ett repstavsornament. Foten har en fyrkantig grundform med en sockel ovanpå vilken vilar en cylinderformad fot som är avrundad uppåt och avslutas med en rundstav mot cuppan. I fotens hörn finns djurhuvuden och ansikten inhuggna.

Bänkinredningen utgörs av två kvarter i långhuset och två mindre kvarter i västra delen av kyrkorummet, samt ett mindre bänkparti under orgelläktaren i öster. Inredningen tillkom när kyrkan byggdes upp efter branden 1917. Kvarteren är öppna med fasta bänkgavlar och skärmar längst fram i kvarteren. Skärmar, gavlar och bänkryggar, liksom läktarfronten, utgörs av ramverk med fyllningar med enkla överliggare. Bänkinredningen står på brädgolv. Bänkarna är tillverkade i furu som mörkbetsats och till stor del lackats.

Kyrkan fick sin första **orgel** 1851, tillverkad av J.E. Bäckström. År 1900 köptes en ny orgel tillverkad av Johannes Magnusson i Göteborg. Efter branden 1917 tillverkades en ny orgel av Olof Hammarberg i Göteborg. Dagens orgel är från 1994 och tillverkad av Mårtenssons orgelfabrik i Lund.

Detalj av kyrkans predikstol som tidigare tillhörde Råbelövs kyrka. Träsniderierna är utförda av den tyska bildhuggaren Statius Otto under tidigt 1600-tal.

Båda **kyrkklockorna** ska vara omgjutna hos Bergholtz & Co i Stockholm år 1920. Det finns dock också uppgifter om att de äldre klockorna gick förlorade i branden 1917. Det är alltså oklart om klockorna är nya eller omgjutna.

Kyrkogård

Kyrkan ligger på kyrkogårdens sydvästra del och omges till största delen av gräsytor med enstaka bevarade gravvårdar direkt i gräset. Det är framförallt den nordöstra delen av kyrkogården som har en tät beläggning av gravvårdar. De flesta har ursprungligen haft stenramar och singeltäckning men står idag direkt i gräset. I sydöstra hörnet av kyrkogården finns en minneslund och en uppställningsplats för äldre gravvårdar som flyttats från sina platser. Kyrkogården omges av en kallmur som är äldst i väster och söder. Entrépartier med grindar finns i väster, norr och öster. Kyrkogården omges av en trädkrans. Den äldre delen av trädkransen finns längs norra och östra sidorna och består av lind. Längs kyrkogårdens västra sida utgörs trädkransen av oxel. Inom kyrkogården finns flera solitära träd, bland annat tulpanträd, körsbär, lönn och sorgeträd av björk. Gången mellan norra entrén och kyrkans norra port kantas av klippta idegranar.

Den äldsta kända kartan över kyrkogården är från 1702 då kyrkogården har en långsmal utformning. Kyrkan ligger i den södra änden av kyrkogården. Den västra liksom den södra gränsen förefaller vara desamma 1891 då kyrkogården utvidgades åt norr och öster. Än idag har kyrkogården denna utsträckning. Fotografier från

tiden kring sekelskiftet 1900 visar en gängse utformad kyrkogård med glest utplacerade gravvårdar i vildvuxet gräs, enstaka omfattningshäckar och solitärträd. Kring 1940 finns ett gångsystem med mjukt svängda gångar runt kyrkan och ett strikt vinkelrätt gångsystem på den östra delen. En trädkrans markerar kyrkogårdens södra och västra gränser, samt den gräns åt norr som gällde före 1891. En allékantad gång leder från kyrkans östra sida mot häradsvägen i öster där byskolan ligger på andra sidan vägen. En yngre trädrad finns planterad längs norra och östra gränserna. I söder finns en liten, absidformad utbuktning i kyrkogårdens gränser som är platsen för en gravkammare med en gavel av sten som vetter åt söder. Graven tillhör Fredrik von Rosen som var ägare till godsens Råbelöf och Odersberga.

Byggnader på kyrkotomten

I kyrkogårdens sydvästra hörn finns ett garage uppfört under 1900-talets senare del. Byggnaden har murade och vitputsade väggar, dubbla bruna garageportar åt norr och ett flackt sadeltak täckt med korrugerad plåt.

Karaktärisering

Den omfattande fornlämningsmiljön i och omkring Fjälkestad vittnar om en lång bebyggelsehistorisk kontinuitet. Den tidiga romanska kyrkan är en del i den här kontinuiteten och förekomsten av en emporvåning brukar tolkas som att det funnits en resursstark finansiär till kyrkan eller tornet. Ibland kan det handla om en storman i socknen men i Fjälkestads fall har teorin lyfts att denna person kan ha varit biskopen eftersom socknens sigill innehåller en biskopskräkla.

Till såväl det yttre som det inre karaktäriseras Fjälkestad kyrka av det nyklassicistiska formspråk och de volymer som kan härledas till 1830-talets om- och tillbyggnad av kyrkan. Invändigt är det främst kyrkorummets otraditionella riktning med koret i söder och långhuset i syd-nordlig riktning som är arvet från 1830-talet. Invändigt kan kyrkans karaktär i övrigt härledas till 1921 då den återuppförda kyrkobyggnaden invigdes efter den brand som endast lämnat kvar kyrkans murar. Kyrkorummets mörkt bruna snickerier och golvtegel i brunt framträder tydligt mot de vitmålade väggarna och valven. Utvändigt höjdes tornet och försågs med medeltidsinspirerat brant sadeltak och rundbågiga ljudluckor med masverk av granit. Invändigt är det medeltida arvet synligt på den västra väggen som även utgör tornvägg samt i inventarier såsom dopfunten och delar av predikstolen. De två sistnämnda bär även kopplingen till Råbelöfs kyrka som före 1830-talet var annexförsamling till Fjälkestad.

Församlingssalen i byggnadens norra del är ett tidstypiskt tillägg från 1920-talet som sedan moderniserats och fått karaktär av församlingshem enligt det tidiga 2000-talets ideal.

Att tänka på

- Kyrkan med kyrkogårdsmur av kallmurad natursten, tidstypiska grindpartier i järn och trädkransen är delar av platsens kulturhistoriska karaktär och struktur.
- Kyrkans äldsta historia rymmer ännu frågor; vem låg till exempel bakom emporgången i tornet?
- Kyrkan bär spår från flera tidsperioder interiört. Var rädd om dessa spår så att ny forskning av efterkommande generationer möjliggörs. Planera eventuella förändringar långsiktigt och eftersträva funktionalitet för att minimera ingreppen i kyrkorummet.

Skydd

Kyrkor och kyrkogårdar tillkomna före 1940 skyddas som kyrkligt kulturminne, enligt *Kulturmiljölagen 4 kap.*

Källor

Underhållsplan för Fjälkestads kyrka, Ponnert arkitekter AB, 2004

Fjälkestads kyrkogård Vård- och underhållsplan, Barup & Edström arkitektkontor, 2014

Svenskt ortnamnslexikon, Språk- och folkminnesinstitutet, 2003

Dahlberg, Markus (Red) (2015). *Skåne, Landskapets kyrkor*. Riksantikvarieämbetet

Ranebo, Theodor. *Inventering av kyrkklockor i Lunds stift*. Pågående stiftsprojekt.

Internet

Riksantikvarieämbetets söktjänst Fornsök:

<https://app.raa.se/open/fornsok/lamning/68c9682b-5700-4d80-b617-a37f75ed847b> (besökt 2022-09-13)

Lantmäteriets söktjänst Historiska kartor: <https://historiskakartor.lantmateriet.se/hk/mapsearch> (besökt 2022-09-20)

<https://www.isof.se/sprak/namn/ortnamn/skans-ortnamnsdatabas/sok-i-databasen.html> (besökt 2022-09-13)

<https://www.svenskakyrkan.se/nosaby/fjalkestads-kyrka> (2022-09-13)

Övriga källor

Topografiska arkivet på Regionmuseet i Skåne ”*Fjälkestad socken*”.

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2022-09-15

Fältinventering: Åsa Eriksson Green

Rapportsammanställning och foto: Åsa Eriksson Green

Granskning: Maria Sträng

Färdigställd: 2022-09-23

Uppgifter till BBR:

Stomme; murverk – natursten, granit, murverk - tegel

Fasadmaterial; puts – stänk- och sprutputs

Fasadkulör; vit

Takform; sadeltak

Taktäckningsmaterial; takpannor – lertegel

Antal våningar; 1

Byggnadsdel; kor - söder, kor – fullbrett, långhus, sakristia - söder, torn – västtorn

